

SF1901: Sannolikhetslära och statistik

Föreläsning 3.

Stokastiska variabler, diskreta och kontinuerliga

Jan Grandell & Timo Koski

08.09.2008

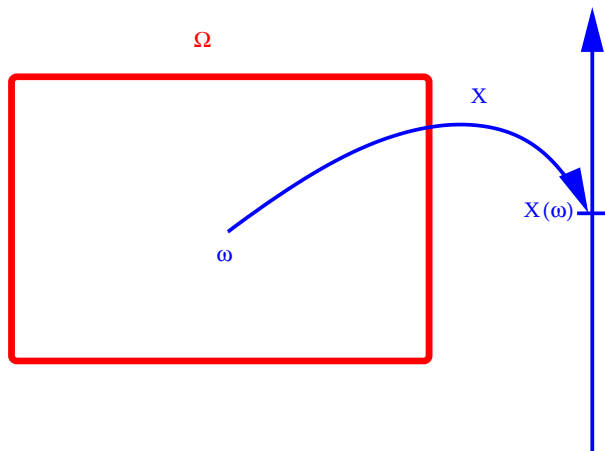
I nästan alla situationer som vi betraktar, kommer resultaten av slumpförsöken att vara tal, kontinuerliga mätvärden eller antal. Det är praktiskt att anpassa beteckningarna till detta.

Definition

En stokastisk variabel s.v. (eller en slumpvariabel) X är en funktion från Ω till reella linjen.

Lite löst kommer vi att uppfatta X som en beteckning för resultatet av ett slumpförsök.

Stokastiska variabler

Låt X vara en stokastisk variabel. Det mest allmänna sättet att beskriva X , dvs. hur X varierar, är att ange dess fördelningsfunktion.

Definition

Fördelningsfunktionen $F_X(x)$ till en s.v. X definieras av

$$F_X(x) = P(X \leq x).$$

En fördelningsfunktion $F_X(x)$ har följande egenskaper:

- 1) $F_X(x)$ är icke-avtagande¹ ;
- 2) $F_X(x) \rightarrow 1$ då $x \rightarrow \infty$;
- 3) $F_X(x) \rightarrow 0$ då $x \rightarrow -\infty$;
- 4) $F_X(x)$ är högerkontinuerlig.

¹d.v.s. $x_1 \leq x_2 \Rightarrow F_X(x_1) \leq F_X(x_2)$

Låt X vara en stokastisk variabel.

$$F_X(x) = P(X \leq x).$$

Då fås

$$P(a < X \leq b) = P(X \leq b) - P(X \leq a) = F_X(b) - F_X(a)$$

Sats

$$P(a < X \leq b) = F_X(b) - F_X(a)$$

Det är lämpligt att skilja på fallen då vår stokastiska variabel representerar kontinuerliga mätvärden eller antal.

Vi ska nu betrakta fallet med antal.

Definition

En s.v. X säges vara diskret om den kan anta ett ändligt eller uppräkneligt oändligt antal olika värden.

Det viktiga är att de möjliga värdena ligger i en ändlig eller högst uppräknelig mängd. Oftast tar en diskret s.v. icke-negativa heltalsvärden "räknar ett antal". Vi kommer att förutsätta detta, om vi inte explicit säger något annat.

Definition

För en diskret s.v. definieras sannolikhetsfunktionen $p_X(k)$ av

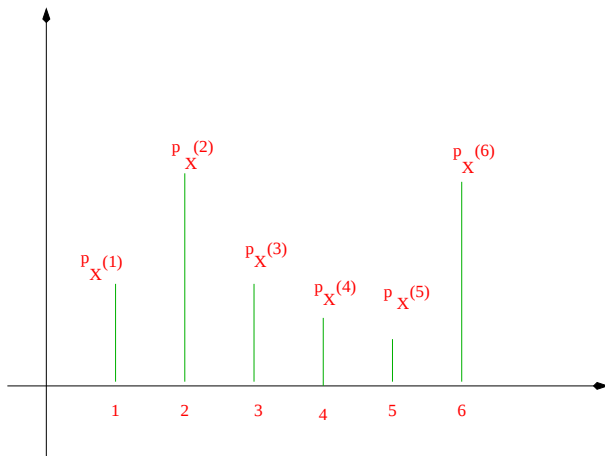
$$p_X(k) = P(X = k).$$

Om X beskriver ett tärningskast gäller således

$$p_X(k) = \begin{cases} \frac{1}{6} & \text{för } k = 1, 2, 3, 4, 5, 6 \\ 0 & \text{för övriga värden på } k. \end{cases}$$

Gör vi nu slumpförsöket att på måfå dra en av 6 lappar med talen 1, 2, 3, 4, 5 eller 6, så får vi samma s.v. som i tärningskast.

En sannolikhetsfunktion

Relationen mellan sannolikhetsfunktionen och fördelningsfunktionen för en diskret stokastisk variabel fås av sambanden

$$F_X(x) = \sum_{j \leq [x]} p_X(j), \quad \text{där } [x] \text{ betyder heltalsdelen av } x,$$

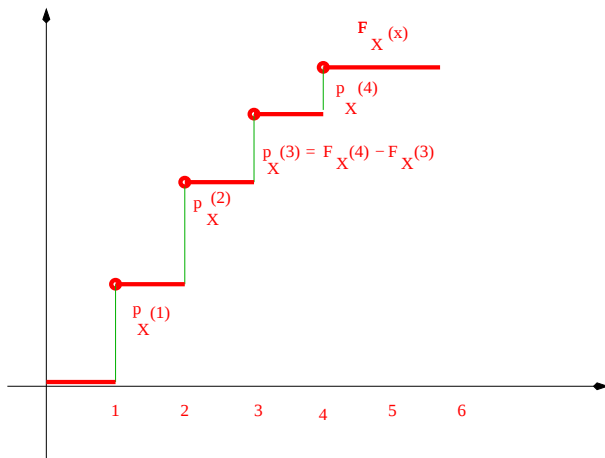
och

$$p_X(k) = F_X(k) - F_X(k-1).$$

Det följer av detta att

$$p_X(k) \geq 0 \quad \text{och} \quad \sum_0^{\infty} p_X(k) = 1.$$

En fördelningsfunktion

obs Ej samma sannolikheter som i föregående figur om sannolikhetsfunktion

Sats

$$P(a < X \leq b) = F_X(b) - F_X(a)$$

Om X är diskret, så fås, om a och b är positiva heltal, att

$$\begin{aligned} P(a < X \leq b) &= F_X(b) - F_X(a) = \sum_{j \leq b} p_X(j) - \sum_{j \leq a} p_X(j) \\ &= \sum_{j=a+1}^b p_X(j). \end{aligned}$$

Om X är diskret, och a och b är positiva heltal, gäller det att

$$\begin{aligned} P(a \leq X \leq b) &= P(a < X \leq b) + P(X = a) \\ &= F_X(b) - F_X(a) + P(X = a) = \sum_{j=a+1}^b p_X(j) + p_X(a) \\ &= \sum_{j=a}^b p_X(j). \end{aligned}$$

obs! Om X är diskret, och $p_X(a) > 0$, så gäller alltså enligt ovananförda att

$$P(a < X \leq b) \neq P(a \leq X \leq b)$$

X är diskret, och b är ett positivt heltal,

$$P(X \geq b) = 1 - P(X < b) = 1 - P(X \leq b - 1)$$

$$= 1 - F_X(b - 1) = 1 - \sum_{j \leq b-1} p_X(j)$$

$$P(X > b) = 1 - P(X \leq b) = 1 - F_X(b)$$

A en delmängd av den reella axeln, $P(X \in A)$ = sannolikheten för att X antar ett värde i A .

- Om X diskret:

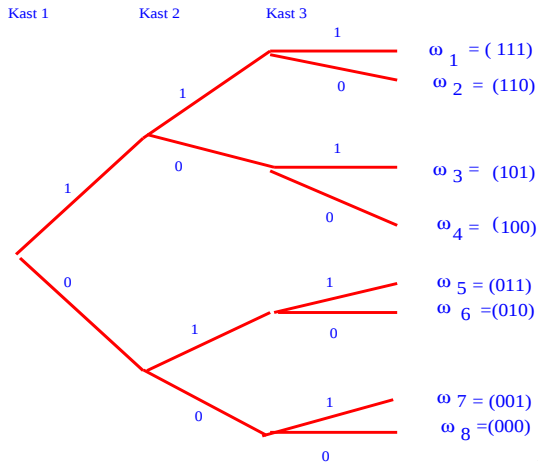
$$P(X \in A) = \sum_{j \in A} p_X(j)$$

Kast av ett häftstift (= Thumbtack på (amerikansk) engelska)

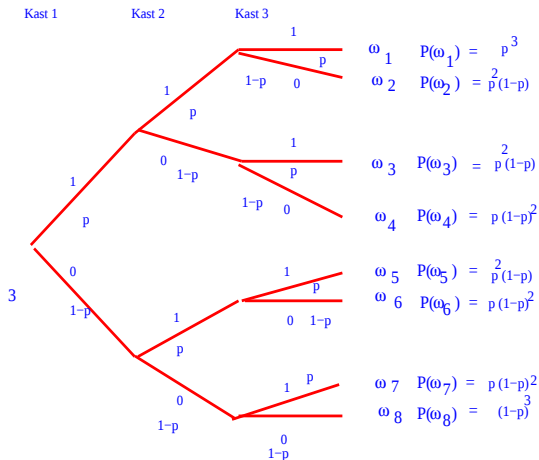
Slumpexperiment: Kast av ett häftstift. Om det landar på spetsen som i bilden ovan, säger vi att en 'etta' (1) inträffar. Vi säger att en nolla (0) inträffar om häftstiftet landar på hatten.

Tre kast av ett häftstift: utfallsrummet som ett trädigram

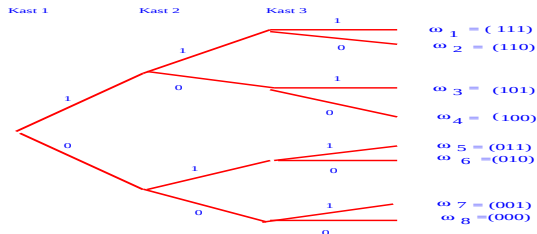
Antalet utfall = 2^3

Tre oberoende kast av ett häftstift: sannolikheter

$$P(\text{en nolla (0)}) = 1 - p, P(\text{en etta (1)}) = p.$$

Tre oberoende kast av ett häftstift: en stokastisk variabel

$X =$ 'antalet ettor i tre oberoende kast av ett häftstift'.

$$X(\omega_1) = 3, X(\omega_2) = X(\omega_3) = X(\omega_5) = 2, \\ X(\omega_4) = X(\omega_6) = X(\omega_7) = 1, X(\omega_8) = 0.$$

Tre oberoende kast av ett häftstift: sannolikhetsfunktion för antalet ettor

$$\begin{aligned}X(\omega_1) &= 3, X(\omega_2) = X(\omega_3) = X(\omega_5) = 2, \\X(\omega_4) &= X(\omega_6) = X(\omega_7) = 1, X(\omega_8) = 0.\end{aligned}$$

$$P(X = 3) = P(\omega_1) = p^3,$$

$$P(X = 2) = P(\omega_2) + P(\omega_3) + P(\omega_5) = 3p^2(1 - p)$$

$$P(X = 1) = P(\omega_4) + P(\omega_6) + P(\omega_7) = 3p(1 - p)^2$$

$$P(X = 0) = P(\omega_8) = (1 - p)^3$$

Tre oberoende kast av ett häftstift: sannolikhetsfunktion för antalet ettor

Vi omskriver dessa med hjälp av binomialkoefficienterna:

$$P(X = 3) = p^3 = \binom{3}{3} p^3 (1 - p)^0$$

$$P(X = 2) = 3p^2(1 - p) = \binom{3}{2} p^2 (1 - p)$$

$$P(X = 1) = 3p(1 - p)^2 = \binom{3}{1} p (1 - p)^2$$

$$P(X = 0) = \binom{3}{0} (1 - p)^3$$

eller med en enda formel

$$P(X = k) = \binom{3}{k} p^k (1 - p)^{3-k}, \quad k = 0, 1, 2, 3.$$

Denna är sannolikhetsfunktionen för binomialfördelningen med parametrarna 3 och p .

KTH Matematik

Definition

En diskret s.v. X säges vara binomialfördelad med parametrarna n och p , $\text{Bin}(n, p)$ -fördelad, om

$$p_X(k) = \binom{n}{k} p^k (1-p)^{n-k}, \text{ för } k = 0, 1, \dots, n.$$

Vi skriver detta med $X \in \text{Bin}(n, p)$.

Diskreta st. v:er: Poissonfördelningen

Ofta när det är rimligt att anta att en s.v. X är $\text{Bin}(n, p)$ -fördelad, så är det även rimligt att anta att p är liten och att n är stor. Låt oss anta att $p = \mu/n$, där n är "stor" men μ är "lagom". Då gäller

$$\begin{aligned} p_X(k) &= \binom{n}{k} p^k (1-p)^{n-k} = \frac{n(n-1)\dots(n-k+1)}{k!} \left(\frac{\mu}{n}\right)^k \left(1 - \frac{\mu}{n}\right)^{n-k} \\ &= \frac{\mu^k}{k!} \underbrace{\left(1 - \frac{\mu}{n}\right)^n}_{\approx e^{-\mu}} \underbrace{\frac{n(n-1)\dots(n-k+1)}{n^k}}_{\approx 1} \underbrace{\left(1 - \frac{\mu}{n}\right)^{-k}}_{\approx 1} \approx \frac{\mu^k}{k!} e^{-\mu}. \end{aligned}$$

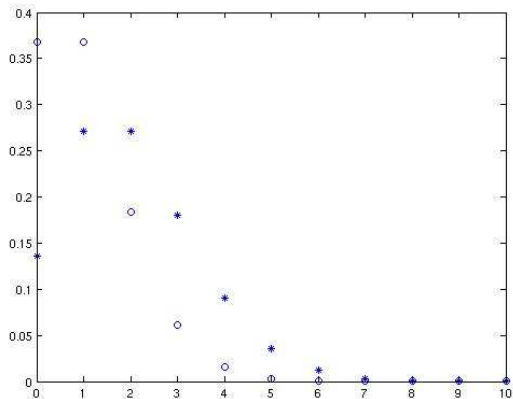
Definition

En diskret s.v. X säges vara Poissonfördelad med parameter μ , $\text{Po}(\mu)$ -fördelad, om

$$p_X(k) = \frac{\mu^k}{k!} e^{-\mu}, \text{ för } k = 0, 1, 2, \dots$$

Vi skriver detta med $X \in \text{Po}(\mu)$.

Sannolikhetsfunktionerna för $Po(2)$ och $Po(1)$

* $\leftrightarrow$ $Po(2)$, o $\leftrightarrow$ $Po(1)$

En urnmodell: Dragning utan återläggning

I en urna finns kulor av två slag: v vita och s svarta. Drag n kulor ur urnan slumpmässigt och så att en kula som dragits inte stoppas tillbaka. dvs dragning utan återläggning.

Sätt $X =$ "Man får k vita kulor i urvalet".

Välj Ω : Alla uppsättningar om n kulor utan hänsyn till ordning.

Då fås:

$$m = \binom{v+s}{n} \quad \text{och} \quad g = \binom{v}{k} \binom{s}{n-k}$$

och således

$$P(X = k) = \frac{\binom{v}{k} \binom{s}{n-k}}{\binom{v+s}{n}}.$$

Hypergeometrisk fördelning, $\text{Hyp}(N, n, p)$

Definition

Om den st.v. X har sannolikhetsfunktionen

$$p_X(k) = \frac{\binom{v}{k} \binom{s}{n-k}}{\binom{v+s}{n}}.$$

där k har värden sådana att $0 \leq k \leq v$, $0 \leq n - k \leq s$, så säges X vara hypergeometriskt fördelad.

Vi sätter $N = v + s$ och $p = v/(v + s)$ och skriver $X \in \text{Hyp}(N, n, p)$.

Kontinuerlig stokastisk variabel

Här kan vi tyvärr inte ge definitionen i termer av den stokastiska variabeln själv. Det räcker inte att säga att X kan ta ett överuppräkneligt antal värden. Vi får därför ge definitionen i termer av fördelningsfunktionen, som ju är den allmännaste beskrivningen av en s.v.

Definition

En s.v. X säges vara kontinuerlig om dess fördelningsfunktion har framställningen

$$F_X(x) = \int_{-\infty}^x f_X(t) dt$$

för någon funktion $f_X(x)$. Funktionen $f_X(x)$ kallas täthetsfunktionen för X .

Omvänt gäller att $f_X(x) = F'_X(x)$.

Täthetsfunktionen kan inte direkt tolkas som en sannolikhet, men vi har, för små värden på h ,

$$P(x < X \leq x + h) = F_X(x + h) - F_X(x) = \int_x^{x+h} f_X(t) dt \approx h f_X(x).$$

Låt X vara en kontinuerlig stokastisk variabel. $a < b$ är reella tal,

$$\begin{aligned} P(a < X \leq b) &= F_X(b) - F_X(a) = \int_{-\infty}^b f_X(t) dt - \int_{-\infty}^a f_X(t) dt \\ &= \int_a^b f_X(t) dt \end{aligned}$$

Låt X vara en kontinuerlig stokastisk variabel. $a < b$ är reella tal

$$P(a \leq X \leq b) = F_X(b) - F_X(a) + P(X = a)$$

Men för $h > 0$

$$P(X = a) = \lim_{h \rightarrow 0} P(a - h < X \leq a + h) = \lim_{h \rightarrow 0} (F_X(a + h) - F_X(a - h)) = 0$$

ty $F_X(x)$ är kontinuerlig (och därmed högerkontinuerlig).

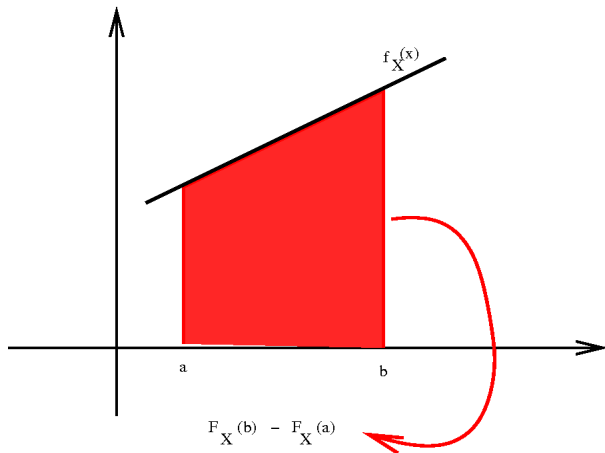
Med andra ord, om X är en kontinuerlig stokastisk variabel och $a < b$ är reella tal,

Sats

$$P(a \leq X \leq b) = P(a < X \leq b) = \int_a^b f_X(t) dt.$$

Beräkning av sannolikheter: arean under kruvan

$$P(a < X \leq b) = F_X(b) - F_X(a) = \int_a^b f_X(t) dt.$$

Om X är en kontinuerlig stokastisk variabel och b är ett reellt tal,

$$P(X > b) = P(X \geq b) = 1 - P(X < b) = 1 - P(X \leq b)$$

$$\begin{aligned} &= 1 - F_X(b) = \int_{-\infty}^{\infty} f_X(t) dt - \int_{-\infty}^b f_X(t) dt \\ &= \int_b^{\infty} f_X(t) dt. \end{aligned}$$

dvs.

$$P(X > b) = P(X \geq b) = \int_b^{\infty} f_X(t) dt.$$

Ett par begrepp:

Definition

Lösningen till ekvationen $1 - F_X(x) = \alpha$ kallas α -kvantilen till X och betecknas med x_α .

$x_{0.5}$ kallas för *medianen* och är således det värde som överskrides med samma sannolikhet som det underskrides.

Likformig fördelning $U(a, b)$

$$X \in U(a, b)$$

$$f_X(x) = \begin{cases} \frac{1}{b-a} & \text{för } a \leq x \leq b, \\ 0 & \text{annars.} \end{cases}$$

$$F_X(x) = \begin{cases} 0 & \text{för } x \leq a, \\ \frac{x-a}{b-a} & \text{för } a \leq x \leq b, \\ 1 & \text{för } x \geq b. \end{cases}$$

Exponentialfördelningen $\text{Exp}(\lambda)$

$X \in \text{Exp}(\lambda)$

$$f_X(x) = \begin{cases} \lambda e^{-\lambda x} & \text{för } x \geq 0, \\ 0 & \text{för } x < 0. \end{cases}$$

$$F_X(x) = \begin{cases} 1 - e^{-\lambda x} & \text{för } x \geq 0, \\ 0 & \text{för } x < 0. \end{cases}$$

KTH Matematik

Exponentialfördelningen $\text{Exp}(\lambda)$

Denna fördelning är viktig i väntetidsproblem. För att inse detta så tar vi ett enkelt exempel:

Antag att n personer går förbi en affär per tidsenhet. Låt var och en av dessa gå in i affären oberoende av varandra och med sannolikheten p . Låt X vara tiden tills första kunden kommer. $X > x$ betyder att ingen kund kommit efter x tidsenheter.

$P(X > x) = (1 - p)^{nx}$ ty nx personer har gått förbi.

Låt oss anta precis som då vi "härligde" Poissonfördelningen, att $p = \mu/n$, där n är "stor" men μ är "lagom". Då gäller

$$P(X > x) = (1 - p)^{nx} = \left(1 - \frac{\mu}{n}\right)^{nx} \approx e^{-\mu x}.$$

Detta ger att $F_X(x) = 1 - P(X > x) \approx 1 - e^{-\mu x}$, dvs X är approximativt $\text{Exp}(\mu)$. Observera att väntevärdet (ännu ej definierat, men det kommer) är $1/\mu$!

Normalfördelningen $N(\mu, \sigma)$

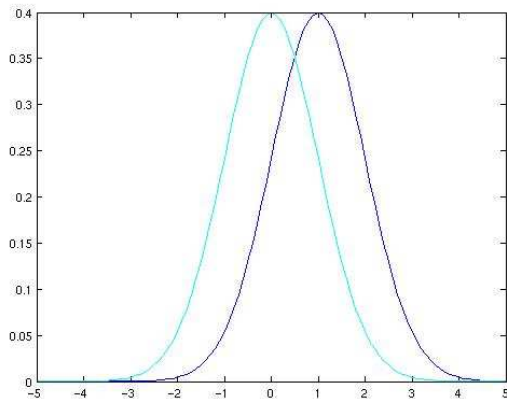
$$X \in N(\mu, \sigma)$$

$$f_X(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-(x-\mu)^2/2\sigma^2}$$

där μ godtycklig konstant och $\sigma > 0$.

Denna fördelning är mycket viktig, och vi skall återkomma till den. Man kan inte analytiskt ge fördelningsfunktionen.

Täthetsfunktionerna för $N(0,1)$ och $N(1,1)$

Tätheten för $N(0,1)$ till vänster om tätheten för $N(1,1)$

A en delmängd av den reella axeln, $P(X \in A)$ = sannolikheten för att X antar ett värde i A .

- Om X kontinuerlig:

$$P(X \in A) = \int_A f_X(x) dx$$

Ofta mäter vi i samma slumpförsök flera storheter, och då beskrivs resultatet av en n -dimensionell stokastisk variabel $(X_1, X_2, \dots, X_n)$.

Exempel

Slumpförsöket är att vi väljer en person slumpmässigt här i rummet, och sätter

X = personens vikt;

Y = personens längd.

Vi nöjer oss med att ge detaljer i det två-dimensionella fallet. Låt (X, Y) vara en två-dimensionell s.v.

$F_{X,Y}(x, y) = P(X \leq x, Y \leq y)$ kallas (den simultana) fördelningsfunktionen för (X, Y) .

$F_X(x) = P(X \leq x) = P(X \leq x, Y \leq \infty) = F_{X,Y}(x, \infty)$ kallas den marginella fördelningsfunktionen för X .

$F_Y(y) = F_{X,Y}(\infty, y)$ kallas den marginella fördelningsfunktionen för Y .

Definition

X och Y är oberoende stokastiska variabler om

$$F_{X,Y}(x,y) = F_X(x)F_Y(y)$$

obs! Detta bör gälla för ALLA (x,y) .

Definition

$(X_1, X_2, \dots, X_n)$ är oberoende stokastiska variabler om

$$\begin{aligned} F_{X_1, \dots, X_n}(x_1, \dots, x_n) &= P(X_1 \leq x_1, \dots, X_n \leq x_n) \\ &= F_{X_1}(x_1) \cdots F_{X_n}(x_n). \end{aligned}$$

Omvänt gäller att om $X_1, X_2, \dots, X_n$ är oberoende s.v. så fås den simultana fördelningen enl. definitionen ovan.